

Morvay Károly

A SPANYOLORSZÁGI KISEBBSÉGI NYELVEK /KATALÁN,
GALLEGO, BASZK/ PROBLEMATIKÁJA

Jóó Rudolf megállapítja, hogy "Egy-két évtizede még a politikai kérdések iránt érdeklődőbb közvéleményünkben is meglehetősen elterjedt volt az a nézet, hogy a nemzetiségi kérdés sajátosan kelet-európai jelenség, Nyugat-Európában pedig nagyjában-egészében egységes nemzeti államok vannak."¹ Nem véletlen, hogy sokakban ez a hamis kép alakult ki, hisz számos nyugat-európai országban a gazdasági-, társadalmi-, demográfiai-, politikai-, választói-, nyelvi-, kulturális-, környezeti-, pszichológiai asszimiláció legváltozatosabb és sokszor igen kiemelt, erőszakos módszereivel igyekeztek beolvasztani a nemzeti kisebbségeket, és ily módon egységes nemzeti államot hozni létre.² Különösen jól példázzák ezt a folyamatot a több évszázados "átgondolt és módszeres francia asszimilációs politika"³ és a frankóista Spanyolország népiértő törekvései.

A nyugat-európai nemzetiségi mozgalmakról azért sem hallottunk sokáig, mert harok hosszú ideig főleg nyelvi-kulturális területre korlátozódott, fő céljuk az anyanyelvük megőrzése, az egységes irodalmi nyelv megteremtése volt. Érdekes megemlíteni, hogy ebben a harcban több nyugat-európai nemzeti kisebbség számára a magyar

nyelvújítási mozgalom szolgált például. Mint Franceso Vallverdú írja: "A katalán nyelv 1906-os, első nemzetközi kongresszusán Prat de la Riba magáévá teszi a magyar hazafiak jelszavát "A nyelv a nemzet" /ismertebb formában: "Nyelvében él a nemzet" - M.K./ és hangsúlyozza a nyelv egyesítő, összekötő erejét."⁴ A baszk nyelv egysegítésével kapcsolatban is hivatkoznak a magyar példára. José Lara Apalategui ismertette nyelvújításunk főbb jellegzetességeit leszögezve: "Az észt, finn és magyar tapasztalatok valószínűleg sok mindenre megtaníthatnak bennünket."⁵

A 60-as években megerősödött, újabb vonásokkal gazdagodott a nyugat-európai nemzetiségi kisebbségek mozgalma, s képviselőik egyre erőteljesebben hallatták szavukat a legkülönbözőbb fórumokon. Magyarországon is elég sokat hallhattunk, olvashattunk spanyolországi nemzetiségek /etnikumok, nyelvi kisebbségek/, a katalánok, gallegók, baszkok követeléseiről, politikai harcáról. A sajtó, a rádió és a televízió beszámolt a katalán és a baszk önkormányzatról szóló törvény, valamint a galíciai önkormányzatról szóló törvénytervezet megszűletéséről, s egyre több hírt adtak az úgynevezett "autonóm közösségek" kulturális, irodalmi, művészeti életének legfontosabb eseményeiről is. Ennek ellenére magukról a spanyolországi kisebbségi nyelvekről viszonylag keveset tudunk. Antal László és szerzőtársai 1970-ben megjelent A világ nyelvei című könyve csak a baszkról ír részletesebben, a gallegót meg sem említi,

a katalánról pedig osupán néhány - kiegészítésre, illetve helyesbítésre szoruló - megállapítást tartalmaz. Jóó Rudolf említett, egyébként igen hasznos könyvének a spanyolországi nyelvi kisebbségekről szóló fejezete szintén elég-gé hiányos, s téves megállapításokat is közöl. A szerző, tud ugyan Galicia létéről, mert az egyik helyen azt írja: "A SKP arra törekszik, hogy ismerjék el a spanyol állam soknemzetiségű jellegét és Katalónia, Baszkföld, Galicia önrendelkezési jogát"⁶, ennek ellenére említést sem tesz a gallego nyelvről. A katalánnal kapcsolatban pedig tévesen azt fejtegeti: "Barcelona ma már csak proletár negyedeiben és néhány irodalmi kávéházában katalán nyelvű: lényegében a spanyol kapitalizmus és nacionalizmus egyik fellegvára lett."⁷, holott köztudomású, hogy Katalónia társadalmi osztályai közül éppen a proletariátus a leginkább elspanyolosodott.

Mivel Nyugat-Európa kisebbségi nyelvei között a spanyolországi nyelvi kisebbségek, különösen pedig a katalán igen jelentős helyet foglal el, s a nemzetiségi kérdés megítélésében elméleti szempontból is rendkívül fontos következtetések levonására ad alkalmat, rövid előadásunkban e kérdéskörrel kapcsolatos információk kiegészítésére, a téves megállapítások helyesbítésére törekszünk. A három spanyolországi kisebbségi nyelv rövid bemutatásában szó lesz a spanyol nyelvhez való viszonyukról /hasonlóságuk-eltérések/; e nyelvek elterjedtségéről, régebbi és mai társadalmi-politikai szerepükről /vállalta-e őket az adott

kor vezető társadalmi rétege, kialakult-e az anyanyelvét is fegyverként használó "nemzeti" polgárság/; egész röviden szólunk kulturális-irodalmi szerepükről /erről részletesebben a következő előadásban hallhatunk/; s végül arra is kitérünk, rendelkeztek-e történelmük során a hivatalos nyelv jogaival.⁸

Spanyolország három kisebbségi nyelve közül kettő, a katalán és a gallego az újlatin nyelvcsaládba tartozik, míg a harmadik, a jelenleg még ismeretlen eredetű baszk, Nyugat-Európa egyetlen nem indo-európai nyelve. Nyelvi rendszerében a katalán jelentősen eltér a spanyoltól, s szókinostukban pedig olyan nagyok a különbségek, hogy számos kutató - az összes többi eltérést is figyelembe véve - a katalánt nem is az ibéro-román, hanem a galloromán nyelvek csoportjába sorolja. A kisebb nyelvi szigeteket nem számítva a katalánt a tulajdonképpeni Katalóniában, valamint Valencia tartományában, a Baleári Szigeteken, a franciaországi Roussillonban és Andorrában, összesen több mint hét millióan beszélik anyanyelvükként. /Itt jegyezzük meg, hogy Andorrában régen is, ma is a katalán volt az egyetlen hivatalos nyelv./ A katalánt több európai állammal /Albánia, Belgium, Dánia, Hollandia, Luxemburg, Svájc/ nagyobb kiterjedésű területen beszélik, s a katalánok száma az említett országokén kívül Finnország, Norvégia lakosainak számát is fölülmúlja. E mellett igen nagy jelentőségű az a tény, hogy - több más nyugat-európai nemzetiségtől eltérően - a katalán a maga területén nem ki-

sebbségi nyelv, hanem a lakosság túlnyomó többségének anyanyelve.

Rendkívül jellemző az is, hogy míg általában "A nemzetiségi társadalmat /.../ elmaradott és torz osztályszerkezet jellemzi" és a "legtöbb esetben a nemzetiségeknek számbelileg is gyenge a nagy és középpolgársága"⁹, addig a katalán egy fejlett társadalmi-gazdasági szinten lévő közösség nyelve, amely magas színvonalú kulturális és irodalmi hagyományokkal és jelennel rendelkezik. E magas színvonal eléréséhez nagyban hozzájárult az a tény, ami egyébként a katalán nyelv szociolingvisztikai fejlődésének egyik legfontosabb sajátossága, hogy a katalán a történelem folyamán többször is rendelkezett a hivatalos nyelv státuszával. Katalónia ugyanis a katalán-aragóniai konföderáció politikai, gazdasági és kulturális központját képezte, s a katalán 1137-től gyakorlatilag egészen a XVIII. század elejéig egy jól szervezett föderatív állam lakossága jelentős részének a hétköznapi életben, az államigazgatásban és az irodalomban egyaránt használt nyelve volt. S bár a XVIII-XIX. században a katalán kiszorult az állami igazgatás területéről, s az irodalmi nyelv fejlődése pedig már előbb megtorpant, a katalán társadalmi erők az önállóságuk visszaszerzéséért folytatott harcukban anyanyelvük megőrzéséért is küzdöttek. E küzdelmek eredményeként a XX. század elején Katalónia két ízben is kiharcolta magának az önkormányzati jogot /Mancomunitat, 1914-1925; Generalitat, 1931-1939/, és jelentős erőfeszítések történtek a modern

katalán nyelv sztenderdizálására. A harmincas években pedig a katalán a spanyol mellett Katalónia hivatalos nyelve is lett. A frankóizmus időszakában az önkormányzat eltörlésével a katalán nyelv fejlődését segítő intézmények /iskola, sajtó, rádió stb./ felszámolásával, s egyéb erőszakos adminisztratív intézkedésekkel a központi hatalom mindent elkövetett, hogy a katalánt a legszűkebb családi körbe szorítsa vissza, s fokozatosan elsorvassza. Ezek az intézkedések igen nagy kárt okoztak, de végső céljukat nem tudták elérni, sőt a 60-as évektől kezdve feléledt a katalán nyelv érdekében folytatott harc. Franco halála után, a katalán nyelv hivatalos rangját visszaállító önkormányzati törvény, a Katalán Autonóm Alkotmány, valamint a katalán oktatásáról kiadott törvényrendelet kedvező feltételeket teremtett, de természetesen nem oldotta meg egy csapásra a múltból örökölt számos problémát. A továbbiakban a katalán kormány és parlament átgondolt, következetes és igen határozott nyelvpolitikájára van szükség ahhoz, hogy a katalán ténylegesen helyi hivatalos nyelvvé válhasson és elősegítse Valencia és a Baleári Szigetek ma még gyakran közömbös lakosságának nyelvi, nemzeti öntudatra ébredését.

Spanyolország másik újlatin eredetű nyelve, a gallego helyzete sok tekintetben eltér a katalánétól. Míg az utóbbi nyelvi önállóságához nem férhet kétség, a gallego esetében vita tárgyát képezi, hogy önálló nyelvről, vagy csupán a portugál nyelv spanyolországi dialektusáról van-e

szó.¹⁰ A XV. századig ugyanis egy egységes gallego-portugál nyelv létezett, amelyen jelentős értékű költői alkotások is születtek. A későbbiekben a függetlenné vált Portugália és a Galícia közötti kapcsolat meggyengült, a portugál nyelv önálló fejlődésnek indult, a gallego pedig egyre inkább a spanyol nyelv befolyása alá került. A gallego nyelvet ma Spanyolország észak-nyugati területein, a négy Galíciai tartományban /La Coruna, Lugo, Orense és Pontevedra/, valamint Asturias, León és Zamora egyes nyugati vidékein beszélik. A gallego anyanyelvűek száma közel három millió, s a gallego - a katalánhoz hasonlóan - a maga területén a lakosság túlnyomó többségének anyanyelve. Katalóniától eltérően Galícia uralkodó osztálya igen hamar elspanyolosodott, s nem jött létre jelentős gallego polgárság. Így a gallego egyre inkább csupán a galíciai munkások és főleg halászok, parasztok szűk családi körben használt nyelvévé vált, s nem élvez olyan társadalmi presztizst, mint a katalán. A fentiek miatt a gallego-portugál fénykorát követő közel ötszáz éves hallgatás után újjászületett gallego irodalom hatása eléggé korlátozott volt. További nehézséget jelentett, hogy mindezekig nem került sor a modern gallego nyelv egységesítésére. Olyannyira, hogy egyesek a megoldást a gallego nyelv önállóságának feladásában, a portugálhoz való közelítésben látják.¹¹ Történelme során - a katalántól eltérően - a gallego nem volt az adott terület hivatalos nyelve. Galícia kezdetben a León-i Királysághoz, majd pedig Kasztíliahoz kötődött,

s nem volt önálló fejedelmi udvara. Az 1936. VI. 28-án népszavazással szentesített Autonóm Alkotmány, amely a gallegónak hivatalos rangot biztosított, a frankóista katonai lázadás, Galícia korai elfoglalása miatt nem léphetett életbe. A frankóizmus évei alatt az erőszakos spanyolosítás következtében a gallego helyzete tovább gyengült, s bár a 70-es években bizonyos előrelépés tapasztalható, jelentős változásokról nem beszélhetünk, mert az önkormányzat megadása igen vontatottan halad.

Hogy a kép teljes legyen, szólni kell a nem újlatin eredetű baszkról is, amelyet számos nyelvvel /ibérrel, a berber, a kaukázusi, a finn-ugor nyelvekkel stb./ próbálták rokonságba hozni - mindaddig eredménytelenül. A baszk nyelv önállóságához, a spanyol vagy más nyelvtől való függetlenségéhez semmi kétség nem férhet, annak ellenére, hogy az évezredek folyamán a környező nyelvek jelentős befolyással voltak rá. A baszk négy spanyolországi baszk tartományban /Vizcaya, Guipuzcoa, Alava, Navarra/ és három kisebb franciaországi területen /Labourd, Alsó- v. Francia-Navarra és Soule/ összesen mintegy 600 ezer lakos anyanyelve. A spanyolországi nyelvi kisebbségek között a baszk az egyetlen igazán kisebbségi nyelv: a baszkföldi lakosságnak csupán 23 %-a, illetve a szorosan vett baszk területek lakóinak 45 %-a beszéli, de a megfelelő iskolarendszer hiányában az anyanyelvén írni csupán a baszkok töredéke tud. E mellett, mivel a baszk vezető társadalmi rétegek igen korán elspanyolosodtak, ma a

baszk 70 %-ban alacsony jövedelmi néprétegek nyelve, akiknek 88 %-a osupán alapfokú iskolai végzettséggel rendelkezik - s ők is inkább csak szűk családi körben használják több-kevesebb rendszerességgel anyanyelvüket.

A baszk nyelv a kulturális és irodalmi életben igen osekély szerepet játszott, osupán a vallásos tárgyú irodalmi alkotások száma említésre méltó, de ezek hatása is jelentéktelen, lévén hogy a baszk lakosság nagy része nem olvas anyanyelvén. A helyzete tovább nehezíti, hogy a baszk dialektusok jelentősen különböznek egymástól /különbösen a vizcayai nyelvjárás tér el a többitől/, s az egységes irodalmi nyelv megteremtésére az első lépések osupán a 60-as évek végén történtek meg. Annak ellenére, hogy a középkorban egy sor független baszk fejedelemség létezett, semmi jele nincs annak, hogy a baszk valaha is hivatalos nyelvként szolgált volna, s köznyelvként is egyre inkább visszaszorult. Míg 1868-ban a Baszkföld lakosságának 54 %-a beszélt baszkul, 1970-ben - mint említettük - már osupán a 23 %-a.¹² E kedvezőtlen folyamat megállítására lehetőséget nyújtott volna az 1936-ban kivívott autonómia, de a jelentős vivmány érvényesítésére a polgárháború fejleményei miatt nem kerülhetett sor. A frankóizmus erőszakos, nemzetiségellenes politikája miatt a helyzet csak tovább romlott. Napjainkban pedig a baszk önkormányzatról szóló törvény megvalósítása bonyolult politikai helyzet miatt csak nehezen halad.

A fentiekben megpróbáltuk röviden jellemezni a három spanyolországi kisebbségi nyelvet. Láthattuk, hogy közös vonásuk, hogy egyik mögött sem áll saját államisággal rendelkező anyanemzet, egy olyan anyanyelvi háterszág, amely őket külső /diplomáciai, anyagi és szellemi/ támogatásban részesitené. Jellemző viszont, hogy - főleg a katalán - számos kisebb európai nemzetnél jelentősebb, gazdasági, társadalmi bázissal, nagyobb kulturális és történelmi hagyományokkal, erősebb nemzeti öntudattal rendelkezik. Mindhárom spanyolországi nyelvi kisebbség életében kiemelkedő szerepet játszott századunk harmadik évtizede, az autonómia kivívása, amelynek gyümölcseit osupán a katalánok élvezhették valamivel hosszabb ideig. Napjainkban az önkormányzatról szóló rendelkezések birtokában az összes haladó erők összefogására van szükség a múltból örökölt problémák felszámolására, s ahhoz, hogy e három államisággal nem rendelkező nemzet - a katalán, a gallego és a baszk - nyelve, kulturája fennmaradjon és továbbfejlődjön.

J e g y z e t e k

- 1 J6o Rudolf: Nemzetiségek és nemzetiségi kérdés Nyugat-Európában, Budapest, 1977. p. 7.
- 2 J6o Rudolf: op. cit. pp. 19-21; A nemzet, nemzetiség, nemzeti kisebbség, etnikai kisebbség, nyelvi kisebbség vitatott fogalmának meghatározásával kapcsolatban lásd még: Kővágó László: Kisebbség - nemzetiség, Budapest, 1977. pp. 46-90, 149.
- 3 J6o Rudolf: op. cit. p. 89.
- 4 Francesc Vallverdú: Dues llengües: dues functions? Barcelona, 1979. p. 72.
- 5 José Lasa Apalategui: Ensayos criticos sobre la unificación literaria del vascuence, Zaraguz, 1973. pp. 42-43.
- 6 J6o Rudolf: op. cit. p. 132.
- 7 J6o Rudolf: op. cit. p. 119.
- 8 A fenti szempontokhoz lásd: Rafael Ll. Ninyoles: Bases per a una política lingüística democratica a l'estat espanyol, València, 1976. o. könyvének bevezetését, pp. 9-11.
- 9 J6o Rudolf: op. cit. p. 18.
- 10 V8.: Ricardo Carballo Calero: Gramática elemental del gallego común, Vigo, 1970. pp. 11-44.
- 11 R. Carballo Calero: Sobre a nosa lingua. Separata do núm. 64. da Revista GRIAL - Abril, Maio, Xunio, 1979; Rodrigues Lapa: Estudos galego-portugueses, Lisboa, 1979.
- 12 V8.: Luis C-Nuñez: Oposición y defensa del euskara, San Sebastián, 1977. pp. 45-60., valamint: El libro blanco del euskara, Bilbao, 1977., és Conflicto lingüístico en Euskadi, Bilbao, 1979.